

TOK ZARARKUNANDALARI

Oripov Sardorbek Shuxratjon o'g'li

Farg'ona viloyati o'simliklar karantini va boshqarmasi

Annotatsiya: Ushbu maqola Tok o'simligida uchraydigan zararkunandalar va ularga qarshi kurashish haqida.

Kalit so'zlar: O'simlik, nav, novda, turkum, zararkunandalar.

Tokga bir qator zararkunandalar zarar etkazishi mumkin: unsimon uzum va komstok qurtlari, uzum kanasi, uzum tsikadasi, shingil qurti, akatsiya soxta qalqondori, arilar va boshqalar. Bu zararkunandalarning ko'pchiligi sanchib-so'ruvchi og'iz apparatiga ega bo'lib, asosan tokning yangi o'sib chiqqan barg va novdalarini zararlaydi.

Unsimon uzum va komstok qurtlari (chervetslar)

Har ikkala hasharotning tuzilishi hamda hayot kechirishi bir-biriga yaqin bo'lganligi uchun birga ta'riflanadi. Bu hasharotlar orasida ayniqsa komstok qurti keng tarqalgan bo'lib, uni O'zbekistonning barcha hududlarida uchratish mumkin. Unsimon uzum qurti esa keng tarqalgan bo'lmasada, ba'zan uzumga kuchli xuruj qilishi mumkin.

Ta'rifi. Bu hasharotlarning tashqi tuzilishida jinsiy dimorfizm, ya'ni turli shakllanish keskin ko'zga tashlanadi. Urg'ochisi qanotsiz, beso'naqay, qattaligi 3,5-4 mm keladi, sekin harakatlanadi, o'ziga xos yassi shaklga ega, tanasining atrofida etarlicha uzunlikka ega 17 juft mumsimon ip ko'rinishida o'siqlari bor. Bu o'siqlarning oxirgi jufti qolganlaridan uzun bo'lib, «dum» shaklida bo'ladi. Har ikkala turga mansub urg'ochi zotlarni ayni shu belgi ajratib turadi: komstok qurtining mazkur o'simalari uzun bo'lib, tanasining yarmicha keladi, uzum unsimon qurtining o'simalari esa kaltaroq (tanasining uchdan yoki to'rtidan biriga teng). Qurtning tusi sarg'ish-jigarrang bo'lib, u maxsus bezlar mahsuli □ oq mumsimon qoplama bilan egallangan. Erkak zoti mayda (1,2-1,5 mm), bir juft qanotli hasharot bo'lib, tanasining oxirida ikkita dum ipi, boshida esa uzun cho'tsimon mo'ylovi mavjud.

Hayot kechirishi. Komstok qurti voyaga etmagan lichinkalik shaklida, uzum unsimon qurti esa tuxum shaklida, asosan po'stloqlar ostida hamda turli pana joylarda qishlab chiqadi. Komstok qurtining lichinkalari, uzum unsimon qurtining esa voyaga etgan urg'ochi zotlari bahorda, mart oyining oxiri-aprel boshlarida paydo bo'ladi. Ular oziqlangach, voyaga etganlari asosan partenogenetik (erkaksiz) tuxum qo'yib ko'paya boshlaydi. Har bir urg'ochi zot 15-30 kun ichida jami 250-600 ta tuxum qo'yishi mumkin. Tuxumdan ochib chiqqan lichinka 3 yoshni boshdan kechiradi. Uchinchisi tinchlik davrni kechib, yana etuk urg'ochi zotga aylanadi. Bir mavsumda unsimon qurtlar 3-4 bo'g'in berishi mumkin. Har ikkala unsimon qurtlar-ning barcha hayotiy shakllari qishlab qolishi mumkin. Lekin komstok qurtining faqat ovisak □ to'rvadagi tuxumlari, uzum unsimon qurtining esa faqat etilmagan urg'ochi zotlarigina omon qoladi, qolganlari qirilib ketadi.

Zarari. Unsimon qurtlar faqatgina uzum emas, balki turli daraxtlarga (hammaxo'r): olma, nok, tsitrus o'simliklari, anjir, anor, tut va bir qator bir yillik o'simliklarga ham xuruj qilishi mumkin. Bu zararkunandalarning lichinkalari sanchib-so'ruvchi og'iz apparati bilan o'simliklarning turli a'zolarini shikastlashi mumkin: barg, tana, novda, meva va boshqalar. Shikastlangan o'simliklar o'sish va rivojlanishdan orqada qoladi, hosil sifatsiz bo'lib, 50-70% gacha kamayadi. Unsimon qurtlar mavjudligini tok (uzum) hamda barcha boshqa daraxtlardan oqib tushayotgan shiradan yoki o'rmalagan chumolilar ko'payganidan bilish mumkin.

Kurash choralar:

1. Tashkiliy-xo'jalik va o'simlik bardoshlilikini oshiradigan agrotexnik chora-tadbirlar.

2. Biologik usul sifatida unsimon qurtlarning samarali kushandasi □ psevdafikus (*Pseudaphicus malinus* Gah.) qo'llaniladi. Undan tashqari tabiatda bu qurtlarning

boshqa samarali kushandasi ham bor. Masalan, bona mushkasi (pashshasi) □ Leucopisbona Rohd. Uning lichinkalari komstok qurtining ko'plab qismini qiradi (Yaxontov, 1963).

3. Kimyoviy kurash sifatida turli sintetik piretroid hamda fosfororganik insektitsidlar qo'llaniladi. Toklarga mavsum mobaynida 2-3 marta ishlov berish lozim. Oxirgi ishlov uzum etilishidan 30 kun ilgari tugallanishi shart.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. [^ Xedrik, Buyuk Britaniya; Xau, G.H. ; Teylor, O.M. ; Berger, A. ; Slate, G.L. ; Einset, O. \(1925\). *Nyu-Yorkning kichik mevalari*. Albani, Nyu-York: J. B. Lion. *Arxivlandi* asl nusxasidan 2012-03-18. sahifa 96](#)
2. [^ RHS o'simlik tanlovchisi Rubus idaeus 'Glen Moy' PBR \(F\) AGM / RHS bog'dorchilik *Arxivlandi* 2013-06-17 da *Orqaga qaytish mashinasi*. Apps.rhs.org.uk. 2012-09-24 da olingan.](#)
3. [^ RHS Plant Selector Rubus idaeus 'Malling Jewel' \(F\) AGM / RHS Gardenening *Arxivlandi* 2013-06-17 da *Orqaga qaytish mashinasi*. Apps.rhs.org.uk. 2012-09-24 da olingan.](#)
4. [^ RHS o'simlik tanlovchisi Rubus idaeus 'Glen Ample' PBR \(F\) AGM / RHS bog'dorchilik *Arxivlandi* 2013-06-17 da *Orqaga qaytish mashinasi*. Apps.rhs.org.uk. 2012-09-24 da olingan.](#)
5. [^ RHS o'simlik selektori Rubus idaeus 'Glen Prosen' PBR \(F\) AGM / RHS Gardenening *Arxivlandi* 2013-06-17 da *Orqaga qaytish mashinasi*. Apps.rhs.org.uk. 2012-09-24 da olingan.](#)